

МІХАСЬ ЗАБЕЙДА-СУМІЦКІ – СЛАВУТЫ БЕЛАРУСКІ СПЯВАК

Лойка Т.В., кандыдат гістарычных навук, дацэнт

50 гадоў таму, летам 1963 г., беларуская культурная грамадскасць мела рэдкую магчымасць слухаць канцэртны непараўнальнага “беларускага салаўя” Міхаіла Іванавіча Забейды-Суміцкага. Яго канцэртная праграма ўключала класіку, творы савецкіх і замежных кампазітараў, песні народаў свету, а таксама лепшыя ўзоры беларускай народнай творчасці. Канцэртны Забейды-Суміцкага прайшлі ў Мінску, Гродна, Віцебску, Лідзе, Гомелі, Баранавічах і ўсюды яны сталі сапраўдным вялікім святам, святам музыкі, святам песні. Кантакт з аўдыторыяй быў моцным і трывалым. Непаўторна гучалі ў яго выкананні на мовах арыгіналаў руская і ўкраінская, польская і чэшская, італьянская і іспанская песні, арыі з вядомых опер, рамансы. Слухачы прымалі да сэрца ўсё як вялікі сяброўскі дар, адказвалі спеваку глыбокай удзячнасцю і бясконцымі просьбамі аб паўтарэнні. Але найбольш уражвала слухачоў у яго выкананні гучанне вядомых з дзяцінства беларускіх народных песень. М. Плавінскі, які прысутнічаў на яго канцэрце ў Віцебску, успамінаў: “Я не памятаю, калі б яшчэ так моцна і ўладарна дзейнічала на мяне простая народная песня, хаця слухаў да гэтага нямала розных выканаўцаў. Я забыўся на тое, што сяджу сярод людзей. У цішыні залы гаспадарыла спрадвечная мацярынская песня – беларуская калыханка, пад якую аднолькава спакойна засыналі нашы дзяды і бацькі, мы самі і нашы дзеці. Гром шчырых воплескаў узнагародзіў незвычайнага чараўніка за атрыманую асалоду, за сапраўднае мастацтва” [1, с. 21].

З таго часу прайшло паўстагоддзя. Сённяшняму пакаленню беларусаў імя Забейды-Суміцкага мала што гаворыць. Большасці яно проста невядома. А быў гэта таленавіты чалавек, шчыры беларус, спявак сусветнага маштабу, якога параўноўвалі з выдатным рускім выканаўцам Леанідам Собінавым.

Па волі лёсу і абставін, якія часам бываюць мацнейшымі за жаданні чалавека, ён на ўсё жыццё быў адарваны ад родных мясцін, стаў спеваком беларускай дыяспары. Але і на чужыне ён захаваў шчырую любоў да Бацькаўшчыны, да свайго народа, да яго песень. Як адзначаў вядомы дырыжор, народны артыст Беларусі Рыгор

Шырма, ”Забейда-Суміцкі патрапіў вывесці беларускую народную песню ў шырокі культурны свет. Яму першаму належыць гонар у перадачы гэтых песень праз грамафонныя пліты для шырокага карыстання ў краі і за мяжой” [2, с. 45]. Разам з тым, як чалавек высокай культуры, дэмакрат, ён глыбока паважаў іншыя народы свету, спяваў на 16 мовах і песнях яднаў народы.

Нарадзіўся Міхаіл Іванавіч Забейда 14 чэрвеня 1900 г. у невялікай вёсцы Несцяровічы на Гродзеншчыне (зараз Пружанскі раён Брэсцкай вобласці) ў беднай сялянскай сям’і. Калі хлопчыку было паўтара года, памёр бацька. Ад маткі ён даведаўся, што бацька быў здольны і працавіты чалавек, любіў спяваць, умеў іграць на скрыпцы. З малых гадоў Міхась дапамагаў маці па гаспадарцы, наймаўся на розныя падзённыя работы. Маці таксама мела прыгожы і меладычны голас і, як вядзецца на Беларусі, спявала і ў радасці і ў горы. Разам з ёю спяваў і малы Міхаська. “З цягам часу, – як адзначаў сам Забейда, – песня стала маёю моваю. Быў салістам у школе, у дзіцячым хоры, спяваў у царкве, спяваў на вяселлі. Меў здольнасці іграць на розных інструментах: на балалайцы, на мандаліне, на гітары, на гармоні і нават на скрыпцы, якая засталася ад бацькі. А на губным гармоніку мог зайграць усё, што толькі пачуў” [3, с. 66].

Пасля сканчэння школы у 1914 г. Забейда паступіў у настаўніцкую семінарыю ў г. Маладзечна. Вучыўся добра, атрымоўваў нават спецыяльную казённую стыпендыю і яшчэ падзарабляў урокамі са слабейшымі вучнямі. Менавіта тут, у настаўніцкай семінарыі, пачалося знаёмства будучага спевака з асновамі музычнай граматы. Ён навучыўся іграць на раялі, на канцэртах спяваў так, што аб ім пачалі гаварыць як аб “узыходзячай зорцы”.

Тым часам пачалася Першая сусветная вайна. Фронт набліжаўся да Маладзечна. Трэба было эвакуіравацца, думалася, што ненадоўга. Але гэта “ненадоўга” расцягнулася на ўсё астатняе жыццё. У Смаленску ў 1918 г. скончыў, нарэшце, настаўніцкую семінарыю. Затым два гады працаваў настаўнікам у сяле Усць-Калманскае каля Барнаула. Але віхуры грамадзянскай вайны прымусілі зняцца і з гэтага месца. Забейда апынуўся ў далёкай Манчжурый ў г. Харбіне, дзе ў той час было шырокае культурнае асяроддзе расійскай эміграцыі. У Харбіне быў універсітет, працаваў

тэатр. Забейда паступіў ва ўніверсітэт на эканамічнае аддзяленне юрыдычнага факультэта. У 1929 г. ён атрымаў вышэйшую адукацыю, працаваў эканамістам, атрымліваў нядрэнны заробак.

Але яго няўмольна цягнула да сябе музыка і песня. Адначасова з працай Міхаіл Іванавіч пачаў браць урокі ў лепшых майстроў музыкі, якія жылі тады ў Харбіне. Ён атрымаў новыя веды па тэорыі і гісторыі музыкі, удасканаліў свае навыкі ігры на раялі і, як казаў пазней ён сам, “пачынае сістэматычна школіць голас”. Асаблівы ўклад у яго фарміраванне як спевака ўнесла былая партнёрша Ф. Шаляпіна, прафесар музыкі Юлія Плотніцкая. Яна высока цаніла здольнасці Забейды, яго працавітасць і ветлівасць і гаварыла: ”Толькі Вам, мілы, я хачу пераліць усё тое, што ведаю і на што здольная...” [4, с. 41]. І гэтыя ўрокі далі свой плён. У хуткім часе Забейда ўладкаваўся салістам Харбінскай оперы, дзе ў гэты час адкрылася вакансія на партыю тэнара. Яго дэбют у оперным тэатры пачаўся з ролі Ленскага ў оперы “Яўген Анегін” Чайкоўскага і прайшоў з вялікім поспехам.

Уся мясцовая прэса, і руская, і кітайская, гучна загаварыла пра нашага спевака, прарочачы яму слаўную будучыню. Так, кітайская газета “Гунбао” пісала, што Забейда “чуткий музыкальный певец, он старается осмыслить роль в мельчайших деталях и по возможности перевоплотиться при исполнении роли. Артист со временем будет пожинать большие лавры на этом завидном поприще” [4, с. 42].

Забейда працаваў у Харбінскім тэатры да 1932 г. і праспяваў за гэты час 15 самых значных партый: Фауста з “Фауста” Гуно, Альфрэда з “Травіаты”, герцага з “Рыгалета” Вердзі, Альманава з “Севільскага цырульніка”, Уладзіміра з “Князя Ігара” Барадзіна і іншыя.

Запаветнай марай Забейды, як кожнага добрага спевака, было трапіць у сусветны цэнтр опернага мастацтва – знакамiты тэатр “Ля Скала”. І ён рабіў усё, каб гэтая мара здзейснілася. У 1932 г. Забейда атрымаў візу на паездку ў Італію. З дапамогай старых знаёмых ён увайшоў у кола міланскай опернай багемы, атрымаў доступ на оперныя спектаклі, вучыўся ў лепшых спевакоў высокаму майстэрству вакала. Тут, у Мілане, Забейда ўпершыню пачуў слаўтага Фёдара Шаляпіна, сустрэўся з Леанідам Собінавым. І калі Собінаў праслухаў у выкананні Забейды арыю Ленскага, ён сказаў:

“Как Вы припоминаете мои лучшие молодые годы», даў свой адрас і запрасіў у Маскву [5, с. 158].

Выступленні Забейды ў Італіі, як у оперным тэатры, так і ў гастрольных паездках адзначаліся вялікім поспехам і знаходзілі шырокі водгук у італьянскай прэсе. Крытыкі адзначалі яго “пяшчотную славянскую душу”, яго “чаруючы голас, здольны перадаць усе глыбінныя пачуцці таго ці іншага музычнага твора”.

Так, італьянская газета “Lordine” пісала ў 1934 г.: “Міхась Забейда – тэнар надзвычайнай якасці, артыст высокай культуры. Голас мяккі, гнуткі, падобны голасу свайго суайчынніка Собінава, інтрэпрэтаваў з выключнай чулівасцю тонкія кампазіцыі, выклікаючы захапленне ва ўсіх слухачоў” [4, с. 44].

Італьянскі перыяд жыцця Забейды скончыўся ў 1935 г. Ён вярнуўся на Радзіму, у Шэйпічы, якія ў гэты час ужо знаходзіліся ў складзе буржуазнай Польшчы. Там цяжка захварэла яго старэнькая маці і вельмі хацела ўбачыць сына. З нагоды прыезду ў родныя мясціны ў Ружанах адбылося першае выступленне Забейды на роднай зямлі. У гэты канцэрт ён упершыню ўключыў знаёмыя з дзяцінства беларускія народныя песні, ў тым ліку, і калыханку, якую спявала калісьці яму родная маці.

Поспех канцэрта выклікаў вялікі грамадскі рэзананс і зацікавіў польскія музычныя колы. Забейда атрымаў запрашэнне ў Познанскі оперны тэатр, дзе яму давялося спяваць на польскай мове галоўныя ролі ў новых для яго операх “Галька” Манюшкі, “Юлій Цэзар” Гэндэля, “Барыс Гадуноў” Мусаргскага і інш.

У 1935–1936 гг. выступленні Забейды-Суміцкага прайшлі па ўсёй Польшчы, а таксама ў Літве, Латвіі, Чэхаславакіі. Акрамя класікі, маэстра абавязкова ўключаў у свой рэпертуар беларускі фальклор і творы беларускіх кампазітараў. Шчыра і пранікнённа гучалі ў яго выкананні такія народныя песні, як “Лявоніха”, “Чаму ж мне не пець...”, “Купалінка”, “Кукавала зязюля” і іншыя. Новы саліст познанскай оперы збіраў аншлагі, але кіраўніцтва тэатра пастаянна было ім незадаволена. Прычынай гэтаму было нацыянальнае пытанне, бо Забейда-Суміцкі ўпарта адмаўляўся называць сябе польскім спеваком, не збіраўся адмаўляцца ад роднага народа і роднай мовы. Пазней Забейда пераехаў у Варшаву, дзе стаў салістам на польскім радыё. Але і тут была тая ж самая праблема. Польская цензура абмяжоўвала, а часам і забараняла тыя

выступленні, дзе гучалі менавіта беларускія, а не “рэгіянальныя”, “палескія” ці “людовыя” песні.

Сітуацыя аблягчалася тым, што прагрэсіўная частка польскай інтэлігенцыі не была абыякавай да творчасці Забейды. Падтрымліваў і дапамагаў яму і дырэктар Варшаўскага радыё Э. Рудніцкі, якога з удзячнасцю ўспамінаў пазней Міхаіл Іванавіч. Яго выступленні ў Варшаве трансліравалі Парыж, Лондан, Прага, Нью-Ёрк і іншыя радыёстанцыі, адкуль ён атрымліваў захопленыя водгукі і запрашэнні. У гэты час у Варшаве Забейда запісаў на грампласцінкі першыя ў Заходняй Беларусі і наогул у Польшчы беларускія народныя песні ў апрацоўцы Туранкова, Грачанінава, Галкоўскага, якія, дзякуючы яму, сталі папулярнымі сярод шырокіх колаў насельніцтва.

У 1939 г. М. Забейда рыхтаваўся пачаць вялікае турнэ па Еўропе і Амерыцы. Але ўсе планы зноў змяніла вайна, на гэты раз Другая сусветная. Падчас бамбардзіровак Варшавы Забейда атрымаў цяжкую кантузію, але добрыя людзі дапамаглі спеваку выжыць і вытрымаць. Пазней умовы жыцця ў акупіраванай Варшаве прымусілі яго пакінуць польскую сталіцу і выехаць у Чэхаславакію. Тады ён і не думаў, што Прага будзе для яго доўгім і апошнім прытулкам у блуканнях па свету.

Залатая Прага сваёй прыгажосцю аказала на Забейду моцнае і незабыўнае ўраджанне. Потым ён пазнаў і другі бок пражскага жыцця – цяжкі прыгнёт гітлераўскіх акупантаў. Першы канцэрт адбыўся восенню 1940 г. у перапоўненай Сметанаўскай зале, дзе было больш за тысячу слухачоў. І калі Забейда выканаў вядомую песню чэшскага кампазітара Б. Сметаны “Той народ яшчэ не загінуў, якому вяшчун спявае песні...”, раздаліся такія воплескі, што не паўтарыць песню было проста немагчыма [6, с. 61]. Гэта вечарына для пражскай публікі была адметная яшчэ тым, што яна ўпершыню пачула беларускія песні. За выкананне рускіх, беларускіх і ўкраінскіх песень Забейду абвінавацілі ў прапагандзе славянства. Акупацыйныя ўлады запатрабавалі “праявіць сябе палітычна”, не аднойчы выклікалі ў Берлін, прапаноўвалі ўзначаліць “беларускія” радыёперадачы. Нягледзячы на пагрозы, Забейда катэгарычна адмаўляўся. У яго былі іншыя планы. Пазней спявак адзначаў у сваіх успамінах: “Я ведаў, што фашысты нацкоўваюць адзін народ на другі, выкарыстоўваючы іх спрэчкі ў сваіх інтарэсах.

Я ж імкнуўся песняю з’ядноўваць людзей, імкнуўся закрануць найдалікатнейшыя, самыя патаемныя і лепшыя струны чалавечага сэрца. Таму я спяваў на роднай мове і на роднай мове таго народа, перед якім выступаў. Родная песня адкрывала іх сэрцы, збліжаючы з імі. Я спяваў на 16 мовах розных народаў. Спяваў толькі на памяць. Мае выступленні ўспрыималіся з асаблівай цеплынёй і шчырасцю. Гэта быў не проста поспех: адбывалася нешта такое, што ўзбагачала людзей, збліжала, рабіла лепшымі... Песня становілася сапраўднай зброяй у барацьбе за лепшага чалавека, за лепшае жыццё” [5, с. 160].

З гэтай “зброяй” спявак па-свойму і ваяваў – ездзіў па акупіраваных гітлераўцамі гарадах і выступаў з песнямі. Выступаў і ў Беларусі ў Мінску, Гродна, Баранавічах, Ваўкавыску, Дзвінску. “Калі б я не спяваў, то вымушаны быў бы працаваць дзе-небудзь у Германіі на ваенным заводзе, як працавалі іншыя, прымусова ўзятыя фашыстамі” – адзначаў Забейда. Свой ганарар ад многіх выступленняў ён перадаваў партызанам, антыфашыстам. Яго арыштоўвалі, цягалі ў гестапа то як “большавіцкага агента”, то як “непажаданую асобу”. Урэшце яго кінулі ў турму...

Вызваліла яго Савецкая Армія. Але дадому ў Беларусь ён так і не вярнуўся, застаўся жыць у Празе. Шмат працаваў, выступаў з канцэртамі, на радыё, запісваў пласцінкі. Па-ранейшаму спяваў не толькі класіку, але і песні народаў свету, творы савецкіх кампазітараў. У яго рэпертуары былі раманы Шастаковіча, санеты Кабалеўскага, творы Хачатурана, Салаўёва-Сядога, Багатырова, Чуркіна і іншых кампазітараў. За сваю актыўную і самаадданую канцэртную дзейнасць Забейда-Суміцкі атрымаў за мяжой шырокую папулярнасць, прызнанне, шматлікія ўзнагароды. Ён вельмі хацеў памерці на Радзіме, але пакінуў жыццё на чужыне. Памёр Міхаіл Івановіч Забейда-Суміцкі 21 снежня 1981 г. Пахавалі вялікага спевака на Альшанскіх могілках у Празе. Сваю творчую спадчыну, архіў, бібліятэку ён завяшчаў роднай Беларусі, з якой у песнях і думках не раставаўся ніколі.

Выкарыстаная літаратура

1. Плавінскі, М. Салавей бацькаўшчыны мілай / М. Плавінскі // Беларусь. – 1990. – № 2. – С. 21.

2. Шутовіч, Я. На вышніх мастацтва / Я. Шутовіч // Куфэрак Віленшчыны. – 2001. – № 1. – С. 45.

3. Песня стала маёю моваю // Мастацтва Беларусі. – 1990. – № 6. – С. 66.
4. Шутовіч, Я. На вышынях мастацтва / Я. Шутовіч // Куфэрак Віленшчыны. – 2001. – № 1. – С. 41.
5. Шутовіч, Я. На вышынях мастацтва / Я. Шутовіч // Куфэрак Віленшчыны. – 2001. – № 1. – С. 42.
6. Забейда-Суміцкі, Міхась // Маладосць – 1988. – № 10. – С. 158.
7. Шутовіч, Я. На вышынях мастацтва / Я. Шутовіч // Куфэрак Віленшчыны. – 2001. – № 1. – С. 44.
8. Забейда-Суміцкі, Міхаіл Той народ яшчэ не загінуў, якому вяшчун спявае... / М. Забейда-Суміцкі // Мастацтва Беларусі. – 1999. – № 7. – С. 61.
9. Міхась Забейда-Суміцкі // Маладосць – 1988. – № 10. – С. 160.

ЗАСЕЛЕНИЕ БЕЛАРУСИ ЧЕЛОВЕКОМ

Божанов В.А., доктор исторических наук, профессор

Длительное время развитию науки о происхождении человека препятствовало установившееся мнение, что природа – это божественная сущность и она не подлежит изменениям, развитию. Лишь сравнительно недавно было признано, что природа и его составная часть – человек, были не всегда. Человек возник в результате постепенного действия эволюционной энергии природных сил, переходя, как выразился Ф. Энгельс, от дикости к варварству и затем к цивилизации. Ученые доказали, что нет непроходимой стены между органическим и неорганическим мирами, вся природа движется в вечном потоке и круговороте. Возникнув из неорганической природы, органический мир дифференцировался до появления позвоночных, среди которых появилось «то позвоночное, в котором природа приходит к осознанию самой себя, – человек» [8, с. 365]. На это ушли сотни тысяч лет, что для истории Земли является лишь мгновением.

Многое в этой проблеме прояснила археология. Первые эмпирические данные о происхождении человека стали появляться с 1856 г., когда во Франции были найдены останки древнего человека – дриопитека. В 1924 г. в Южной Африке были обнаружены останки австралопитека. Современные ученые полагают, что австралопитек является, так сказать, ближайшим родственником человека.